

**Komparacja systemów
i funkcjonowania
współczesnych
języków słowiańskich**

Frazeologia

Redakcja naukowa
Walerij Mokijenko i Harry Walter

Universität Greifswald - Institut für Slawistik
Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej

Opole 2008

2.3.2. Hrvatska frazeologija – staro i novo

Željka Fink, *Antica Menac* (Zagreb)

2.3.2.1. Uvod

Svaka se frazeologija sastoji od nacionalnih i internacionalnih frazema. Oni funkcioniraju jedni pored drugih, dajući općem jeziku, dijalektu ili stilu ona konkretna i apstraktna značenja koja su u pojedinom slučaju potrebna. Proučavajući frazeologiju možemo uočiti, u kojem je položaju kojemu frazemu mjesto, u kojem kontekstu njegovo značenje može biti podložno promjenama, u kojim jezičnim, povijesnim, društvenim i drugim uvjetima neki frazemi ograničavaju svoju upotrebu i prelaze u pasivni jezični fond ili sasvim nestaju, a drugi dolaze iz drugih jezika (posuđivanjem ili kalkiranjem) ili nastaju pomoću raznih procesa u istom jeziku.

Pritom će u jednom razdoblju razvitka jezika biti jači proces nacionalizacije frazeologije, a u drugom razdoblju proces njezine internacionalizacije. Ponegdje će biti i kolebanja, pa će za neka značenja dulje ostati «prazna mjesta», a neka će biti predstavljena većim brojem frazema.

Pogledat ćemo kakvu situaciju u ovom trenutku nalazimo u hrvatskoj frazeologiji. Pozabavit ćemo se promjenama koje se doslovno događaju pred našim očima: s jedne strane dio frazema prelazi u pasivni fond ili sasvim nestaje, kod nekih frazema dolazi do različitih tipova raslojavanja, uzrokovanog regionalnim, generacijskim, socijalnim i obrazovnim razlikama, koje dovode i do semantičkih promjena; s druge pak strane pojavljuju se novi frazemi – posuđeni u cijelosti ili u elementima iz drugih jezika (najčešće engleskoga) ili nikli u hrvatskom jeziku raznim procesima i na različitim osnovama. Istovremeno, dakle, dolazi do smanjenja broja frazema, na jednoj strani, i do porasta njihova broja, na drugoj.

2.3.2.2. Prijelaz u pasivni fond

Pojedini frazemi odlaze u pasivni sloj, postaju arhaični, pa za njih nalazimo potvrde uglavnom kod hrvatskih pisaca XIX. i prve polovice XX. st. i u nekim općim i frazeološkim rječnicima. Oni više nisu u aktivnoj upotrebi u govoru, relativno ih se rijetko pronalazi u suvremenoj književnosti

i na elektroničkim pretraživačima, mlade ih generacije sve rjeđe upotrebljavaju³⁰. Takvi su npr.:

udariti / udarati u bubanj ('razglasiti / razglašavati što, objaviti / objavljivati nešto što nije za javnost')³¹

Misliš li da ću udariti u bubanj o svemu što sam vidjela i čula? Ja znam itekako biti diskretna. (HFR³²)

pakrački dekret ('otkaz iz službe')

Ne smije šefu reći ni riječi, u protivnom, zna se – pakrački dekret! (G³³)
nemati dunsta <o komu, o čemu> ('ništa ne znati <o komu, o čemu>, nemati pojma <o komu, o čemu>')³⁴

... je završila u veletrgovini čiji vlasnik nije imao dunsta o vođenju i trgovanju... (G)

makar fratri s neba padali ('što god se dogodilo, kakve god bile okolnosti, usprkos vremenskim nepogodama')³⁵

Ali – ovaj put idem, pa makar baš fratri s neba padali! (Ksaver Šandor Gjalski, Pod starim krovovima³⁶)

derati hlače ('polaziti školu, ići u školu, sjediti u školi /o dugotrajnom školovanju/')

Uzalud si sve ove godine derao hlače, ostao si neznanica kao i prije. (HFR)

derati svoga jarca ('govoriti uvijek isto, pričati iste priče, vraćati se uvijek na istu temu')

On uvijek dere svoga jarca: govori samo o svojim bolestima, lijekovima i liječnicima. (HFR)

musti jarca <u rešeto> ('raditi beskoristan (suvišan) posao')

Opet premećeš svoje krpice iz jedne ladice u drugu; nije li ti dosadilo musti jarca u rešeto? (HFR)

zakuhati (skuhati) kašu (poparu) komu ('prirediti veliku neugodnost komu, dovesti u težak (neugodan) položaj koga')

³⁰ Na pitanje znaju li neke od frazema koji, čini se, odlaze u pasivni fond, predstavnici mlade generacije često odgovaraju da znaju njihovo značenje, ali da ih aktivno ne upotrebljavaju. Ponekad dodaju da su ih čuli od svojih roditelja ili od nekog drugog iz srednje ili starije generacije izvornih govornika hrvatskoga jezika.

³¹ U frazemu *udariti / udarati u bubanj* (*doboš*) najprije je izašla iz upotrebe sastavnica *doboš*.

³² Hrvatski frazeološki rječnik

³³ www.google.com

³⁴ Frazem je zamijenjen dvama frazemima: *nemati pojma* <o pojmu> <o komu, o čemu> i *nemati dume* <o komu, o čemu>.

³⁵ Umjesto navedenog frazema upotrebljava se *makar sjekire padale* <s neba>.

³⁶ Hrvatski književnik (1854-1935); frazem se rijetko potvrđuje u suvremenijim izvorima.

Što se tiče turnira u Hong Kongu, Cico Kranjčar si je sam skuhaio kašu! A i Savezu također. (G)

u Adamovu kostimu ('gol, nag, bez odjeće')³⁷

Materijalna šteta je velika, a još se ne zna hoće li »vozač u Adamovu kostimu« biti pritvoren i kazneno prijavljen. (G)

jesti tuđi kruh ('živjeti na tuđi račun, ne zarađivati za život, živjeti o tuđem trošku')

...koji se griju na tuđim ognjištima, koji žive u tuđim gradovima, koji troše tuđi novac i jedu tuđi kruh ... (G)

s oka s boka ('na bilo koji način, nesredeno, ne birajući sredstva')

On se pokloni smjerno Steinbachu i stade s oka s boka govoriti s tolikim nerazumijevanjem o nedavnom ulazu Napoleona u Berlin... (Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići³⁸)

čuvati (ostaviti) za sjeme koga, što ('bez potrebe čuvati što, spremati nepotrebne stvari, zanemariti koga, što')

...i svu opremu koju djeca prerastu ostavljamo klubu. Nitko stvari ne baca niti ne čuva za sjeme. (G)

ostati za sjeme ('ne biti uključen u događanja (rituale, običaje), biti <neopravdano> zaboravljen (napušten, zanemaren)')

Mislio sam da se nećete nikad udati – našali se Andro. – Nisam luda. Zašto ne bih? Valjda neću ostati za sjeme! Kud sve, tud i ja, ako Bog da. (August Šenoa, Prosjak Luka³⁹)

živo srebro ('nemirno (živahno) dijete')

Bio sam živo srebro i neprestano sam pravio štetu. (G)

Iz upotrebe polako izlaze i frazemi sa sastavnicama koje se kao samostalne riječi uglavnom ne upotrebljavaju, npr. *do balčaka*⁴⁰ ('do kraja, do krajnjih granica') i *obratu bostan*⁴¹ ('loše proći, nastradati, pretrpjeti neuspjeh').

Tehnički je savršen, ali je dosadan do balčaka. (G)

Kad netko poput tebe uleti u ovo doba noći, obično obere bostan. (G)

³⁷ Za razliku od navedenog, frazem bliska značenja u *Evinu kostimu* (razlika se očituje u usmjerenosti na drugi spol) znatno je češće uključen u tekstove različita sadržaja.

³⁸ Hrvatski književnik (1859-1905); frazem se rijetko potvrđuje u suvremenijim izvorima.

³⁹ Hrvatski književnik (1838-1881); frazem se rijetko potvrđuje u suvremenijim izvorima.

⁴⁰ Balčak (*tur.*) je držak mača.

⁴¹ Bostan (*tur.*) je 1. dinja i lubenica; 2. mjesto gdje rastu dinje i lubenice.

Od velikoga broja biblijskih frazema neki polako padaju u zaborav, npr. *dolina suza* ('zemlja, zemaljski svijet'), *glas vapijućeg u pustinji* ('uzaludan apel, uzaludan poziv u pomoć'), *obećana zemlja* ('zemlja bogatstva i sreće'). Biblijski frazem *gorka čaša* ('veliko iskušenje, nedaća, teška dužnost') upotrebljavao se i u oblicima *čaša žuči* i *čaša čemera*, a sada se sva tri susreću vrlo rijetko. Isto je i s biblijskim frazedom *ući kroz ušicu igle* ili *provući se kroz iglenu ušicu* ('jedva (s teškom mukom) ostvariti uspjeh, postići što uz velike napore').

On će biti bijela vrana u plemićkoj vojsci, koja ne pristaje u to jato. Ali kad je već tako Bog htio, neka! On će strpljivo ispijati gorku čašu sramote i poniženja, pregarat će, a nikomu se potužiti neće. (Josip Eugen Tomić⁴², Udovica)

Slatki okus žlice istine i gorka čaša žuči koja ide uz nju u predstavi Na rubu pameti, još jedanput potvrđuju koliko su problemi o kojima progovara Krleža... (G)

Na prvi pogled, pesimistično tumačenje da je svijet dolina suza u kojoj žive nesretnici prožeti neznanjem ne izgleda baš pretjerano obećavajuće. (G)

Svojedobno sam bio predložio da se hardware prevede kao (računalna) oprema, a software kao (računalna) sprema, ali je to ostao glas vapijućeg u pustinji. (G)

Što se tiče alkohola za veseljake, Alžir je obećana zemlja! (G)

A kako je, velečasni, s onim vašim završetkom u propovijedima da će prije... – prije će deva kroz ušicu igle nego g. Klar – uskoči mu brzo gospodin župnik u riječ i položi ruku na Klarovu trbušinu. (G)

2.3.2.3. Raslojavanje pojedinih frazema

Osim spomenute pojave može se govoriti i o dvama oblicima, uvjetno rečeno, upotrebnog raslojavanja nekih frazema.

Jedan se slučaj takvog raslojavanja temelji na obliku frazema, točnije rečeno, na izboru jedne od mogućih (rječnički registriranih) varijanata. Više je mogućih uzroka takvog raslojavanja (generacijske, regionalne i obrazovne razlike u izražavanju, raslojavanje uzrokovano socijalnim razlikama i dr.), a rezultat je raslojavanja znatno aktivnija uporaba jedne od dviju varijanata⁴³. To se može potvrditi i izborom komponenata u tekstovi-

⁴² Hrvatski književnik (1843-1906).

⁴³ Na ovom mjestu dajemo primjere imeničkih i glagolskih varijanata, iako su i neke druge vrste riječi prisutne u raslojavanju. Varijante navedene u zagradama podložnije su ograničavanju uporabe.

ma hrvatskih pisaca mlade ili srednje generacije, kao i brojem zabilježenih primjera na pretraživačima. Ilustrirat ćemo to na nekoliko frazema:

kao iz bačve (badnja). ('vrlo dubok /o glasu/')

Dakle, oni koji me poznaju, znaju da imam glas kao iz bačve... (G)

Glas mu je dubok, kao iz badnja. (G)

i mirna Bosna (Bačka) ('i sve u redu, <i> stvar je završena')

...ako ti je previše, nemoj kupovati, i mirna Bosna! (G)

Svi koji imaju stan veći od sto kvadrata, neka doplate razliku, i mirna Bačka! (G)

staviti (ubaciti) bubu (buhu) u uho komu ('reći komu što da bi ga se potaknulo na razmišljanje, dati komu materijala za razmišljanje')

Tamarin je šutio i razmišljao. Vidjelo se da mu je Banić, kako se kaže, stavio bubu u uho. (Goran Tribuson⁴⁴, HFR)

Sad si mi ubacila buhu u uho. (...) a što ako smo se rodile kao nedjevice? (G)

mota se (vrzma se) po glavi komu što ('vraćati se uvijek istim mislima, neprestano misliti na što')

Ni sada ne mogu jasno razlučiti što mi se sve tada motalo po zbunjenoj glavi. (Vojislav Kuzmanović⁴⁵, HFR)

Queste parole di colore oscuro – vrzmaju se mojom glavom u zimskom vrtu Madone Markantunove naše srca o izlasku sunca na dan svetog Stjepana. (Slobodan Novak, Mirisi, zlato i tamjan⁴⁶)

dok (prije nego <što>) kažeš keks (hritva) ('brzo, odmah, u najkraće vrijeme, velikom brzinom')

Ja sam gledala sve nastavke, neke po dva puta, a za ovaj još mislim kako do karte. Rasprodaju se prije nego kažeš keks. (G)

Zamjerila je što se Odboru za Ustav daju prevelike ovlasti, čime on postaje Sveta Trojstvo koje može ukimati neku stranku dok kažeš britva. (HFR)

ravno je <sve> do mora (Kosova) komu ('posve je svejedno komu, ne dira (ne uzbuđuje) ništa koga, ravnodušan je tko, baš koga briga za što')

Dodem kući, legnem, upalim tv, sve mi je ravno do mora. (G)

Ja mislim da je tom klinču sve ravno do Kosova – kako se kaže, i da ga baš briga za to što je napravio... (G)

Kao moguća potvrda da jedna od sastavnica prelazi u pasivni fond jest broj potvrđenih primjera na pretraživaču Google. Pokazat ćemo to na tri slučaja: komponenta *buha* (u frazemu *staviti «ubaciti» bubu «buhu» u uho*

⁴⁴ Hrvatski književnik (rođen 1948).

⁴⁵ Hrvatski književnik (1930-1976).

⁴⁶ Hrvatski književnik (rođen 1924).

komu⁴⁷) pojavljuje su u svega 3 primjera, dok je njena varijanta *buba* zabilježena u preko 400 primjera; komponenta *keks* (*dok «prije nego <što>» kažeš keks «britva»*) potvrđena je u oko 780 primjera, a njena inačica *britva* u svega 28; komponenta *more* u frazemu *ravno je <sve> do mora* (*Kosova*) komu zabilježena je u 40-tak primjera, a *Kosovo* u manje od 20⁴⁸. Nastavi li se ova tendencija, frazemski varijantni oblici s imeničkim komponentama *badanj*, *Bačka*, *britva*, *buha*, *Kosovo*, odnosno glagolskom *vrzma se* prijeći će u pasivni fond čime će se izgubiti njihov varijantni status. Spomenule bismo još jedan slučaj zamjenjivanja imeničkih komponenta, ali se on od prethodnih razlikuje po tome što nova tendencija variranja (još) nije rječnički registrirana. Radi se o frazemima s novčanim jedinicama⁴⁹. U malobrojnim se frazemima s komponentom *groš* (*primati / primiti* [*uzeti / uzimati*] *za gotov groš* 'olako ili namjerno povjerovati / vjerovati u što, lakomisleno prihvatiti / prihvaćati ono što se čuje'⁵⁰; *za svoj groš* 'u svom interesu, za sebe, ne obazirući se na druge') zasad ne događaju nikakve promjene u sastavu (one barem nisu registrirane u pisanom obliku). Međutim, u frazemima s komponentom *para*, novčanom jedinicom koja je bila u upotrebi u prvoj i drugoj Jugoslaviji⁵¹ primjećuje se tendencija zamjenjivanja navedene komponente aktualnim hrvatskim novčanim jedinicama⁵². Riječ je o sljedećim skupinama frazema:

- 1) *do zadnje (posljednje) pare* [*potrošiti, dati, platiti itd.*] ('u potpunosti' [*potrošiti, dati, platiti itd.*])
- 2) *biti bez prebijene pare, nemati ni prebijene pare* ('biti bez novca, nemati sredstava za život')

⁴⁷ Taj frazem s komponentom *buha* prisutan je i u nekim drugim jezicima: npr. u francuskom *mettre la puce à l'oreille* à qn, u talijanskom *mettere una pulce nell'orecchio* a qcn, u njemačkom j-m *einen Floh ins Ohr setzen*, u španjolskom *poner la mosca tres la oreja*. Zanimljivo je da se identičan semantički talog, kao i identičan oblik, pojavljuje i u engleskom frazemu *put a flea in smb's ear*, ali u drugom značenju – 'očitati lekciju komu'.

⁴⁸ Svjesne smo, dakako, da iznesene brojke ne pokazuju apsolutno stanje upotrebe navedenih frazema, odnosno njihovih varijanata, jer je analiziran samo jedan od mogućih medija u kojima se oni mogu potvrditi, nije uzeta u obzir vrsta tekstova itd., ali ipak smatramo da se u njima ogleda upotreba tendencija.

⁴⁹ Ovdje ne uključujemo frazeme s komponentama koje predstavljaju opći pojam: *novac*, *pare* i sl.

⁵⁰ Frazem, čini se, polako izlazi iz aktivne uporabe. Zamjenjuje ga frekventniji frazem identična značenja: *uzeti / uzimati (primati / primiti) zdravo za gotovo*.

⁵¹ Izašla je iz upotrebe osamostaljenjem Republike Hrvatske, kad su uvedeni hrvatski dinari (prosinac 1991).

⁵² Od 30. svibnja 1994. u Republici se Hrvatskoj koristimo kunama i lipama.

- 3) *ne vrijedi ni pet para, ne vrijedi ni dvije pare, ne vrijedi ni prebijene pare* ('ništa ne vrijedi, potpuno je bezvrijedno što, potpuno je bezvrijedan tko')
- 4) *ni prebijene pare, ni pet para* ('apsolutno ništa, baš ništa').

Frazemi prvih dviju skupina djelomično su desemantizirani, pa se frazeološko značenje još uvijek odnosi na neki oblik imovinskog stanja ili razmjene dobara:

I vjerujem da ćete pošteno otplatiti do zadnje pare. (G)

Glen Thomson je bio, znala je, bez prebijene pare pa je ona svojom ušteđevinom naprosto morala uskočiti. (Neven Orhel⁵³, HFR)

Treća se skupina frazema upotrebljava u kontekstu određenja materijalne vrijednosti čega, ali je potpuna desemantizacija omogućila da se paralelno odnosi i na osobe, odnosno situacije koje nemaju direktnu vezu s materijalnim aspektom:

...urbana džungla u kojoj vladaju gangsteri, u kojoj je policija korumpirana od vrha do dna i na čijim ulicama ljudski život ne vrijedi ni prebijene pare. (G)

Bernardo ne vrijedi ni prebijene pare. Otkad je počeo pušiti nokaute, postao je mali zečić. (G)

Frazemi četvrte skupine nastali su izdvajanjem jednog dijela frazema druge, odnosno treće skupine. Vrlo se često upotrebljavaju u kontekstu neke materijalne vrijednosti:

To je human potez, (...) no i nehuman prema čovjeku koji od toga neće vidjeti ni prebijene pare. (G)

Neka mu ona šalje – nastavi on još žešće – ja mu ne dam ništa, ništa ... ni prebijene pare... (Josip Kozarac, Mrtvi kapitali⁵⁴)

U novije se vrijeme primjećuje tendencija zamjenjivanja komponente *para* objema aktualnim hrvatskim novčanim jedinicama. Takvo je variranje, čini se, još uvijek na razini frazeološke igre, no u budućnosti se možda, ukoliko se takva tendencija nastavi, ustali do te mjere da kuna i lipa postanu rječnički registrirane varijante, a možda i nadvladaju sadašnju imeničku komponentu koja bi na taj način postala dio pasivnoga fonda.

I vjerujem da ćete pošteno otplatiti do zadnje lipe. (G)

Prava satenska posteljina ne može biti jeftina, ali se isplati do posljednje kune. (G)

⁵³ Hrvatski književnik (rođen 1947).

⁵⁴ Hrvatski književnik (1858-1906).

Situacija s variranjem postaje apsurdna kad se u frazemima s komponentama *prebijena para* imenička sastavnica zamijeni komponentom *lipa* ili *kuna* jer je takav novčić, probušen u sredini, nekad bio u upotrebi. No s druge strane to je i dokaz potpune desemantizacije uzrokovane nepostojanjem svijesti o semantičkom talogu, gubljenjem direktne veze sa slikom, odnosno motiviranošću na temelju koje je nastao frazem.

...nakon popravka auta praktički neću imati ni prebijene kune. (G)
Samim novcem ne vrijediš ni prebijene lipe. (G)

Druge se podvrsta frazemske raslojavanja primjećuje na semantičkom planu.

Tako se frazem *imati tri čiste* upotrebljava u rječnički registriranom značenju 'biti odvažan (hrabar), imati smjelosti za što, usuditi se reći (učiniti) što', pri čemu se češće pojavljuje u negiranom obliku *nemati tri čiste* ('biti kukavica, nemati hrabrosti (smjelosti) za što').

A desetar kao da je nanjušio da nemam tri čiste da ga tužakam, pa je još više iskorištavao moju bespomoćnost. (Zlatko Crnković⁵⁵, HFR)

Negirani oblik u novije vrijeme dobiva novo značenje, tj. mladi ga, osim u već spomenutom, rabe i u sljedećem: 'ništa ne znati o čemu, nemati pojma o čemu' dok se srednja i starija generacija uglavnom pridržavaju starijega značenja frazema.

...kako da imamo kadar kad ljudi nakon pet godina fakulteta nemaju tri čiste o osnovama poslovanja, sve je toliko uopćeno, bez prakse, bez iskustva... (G)

Tu se, međutim, ne završava semantički razvoj navedenog frazema. Uz dodavanje imeničke komponente *u glavi* (koja je, čini se, fakultativna) frazem se upotrebljava u značenju 'biti pametan (inteligentan)', odnosno 'biti glup (neinteligentan), ne biti pri zdravoj pameti' (negirani oblik frazema). Novo je značenje vjerojatno nastalo pod utjecajem frazema <ti> *nisi čist* ('nisi pri zdravoj pameti, nisi pri sebi, nisi normalan') i *nemati sve daske u glavi* ('ne biti pri zdravoj pameti, ne ponašati se normalno'). Može se pretpostaviti da se semantički pomak prvo dogodio u negiranom obliku, a onda se po analogiji prenio i na afirmativni oblik.

...svatko tko ima tri čiste u glavi može riješiti gotovo bez problema... (G)
...ne mogu vjerovati to s njegovom bivšom, pa ta cura nema tri čiste u glavi!!! (G)

⁵⁵ Hrvatski prevoditelj i književnik (rođen 1931).

Slično se događa i s frazomom *staviti / stavljati na dušu* komu, što. U rječnicima se bilježi sljedeće značenje: 'toplo preporučiti / preporučivati komu što, zamoliti / moliti (obvezati / obvezivati) koga da učini što':

Otac joj je stavio na dušu da njeguje bolesnu sestru i ona je to prihvatila kao svetu dužnost. (HFR)

Novo se značenje razvija u sljedećem pravcu: 'okriviti / okrivljavati koga':

Konkretno, J. B. nama stavlja na dušu izbjegavanje suda, a ne postavlja pitanje odgovornosti... (G)

Javnosti trebaju jasne poruke: ili će se protiv osumnjičenih podići utemeljene optužnice pa će odgovarati za ono što im se stavlja na dušu... (G)

2.3.2.4. Novi frazemi

Frazeološki se fond hrvatskoga jezika istovremeno i proširuje. Može se govoriti o nekoliko načina nastajanja novih frazema.

Oni, u prvom redu, nastaju posuđivanjem iz drugih jezika. Ponekad se preuzima frazem u neadaptiranom obliku (npr. engl. *no comment*), a ponekad leksička posuđenica postaje frazomskom sastavnicom. Ponekad se posudi čitav frazem, i to u neadaptiranom obliku, npr. engl. *fair play*, s time da se njegova pridjevska sastavnica *fair* može uporabiti i izvan toga frazema, kao adaptirana sastavnica drugih frazema, npr. *to nije fer* prema komu, *fer postupak*, *postupati fer* i dr.

U novije se vrijeme preuzimaju mnoge riječi iz engleskoga jezika. Na jednom ćemo primjeru pokazati kako potpuno adaptirani anglicizam postaje frazomska sastavnica.

Anglicizam *bed*, motiviran engleskim pridjevom *bad*, u hrvatskom je jeziku postao deklinabilnom imenicom muškoga roda, potpuno adaptiranom na fonološkoj, morfološkoj i ortografskoj razini. On se upotrebljava u nekoliko glagolskih, rečeničnih frazema i onih sa strukturom fonetske riječi:

biti u bedu ('biti neraspoložen (loše volje)')

Pomozite, ljudi, skroz sam u bedu... (G)

pasti / padati u bed ('pasti / padati u očaj, oneraspoložiti se')

U slučaju da još uvijek padate u bed jer ne izgledate kao lice s naslovnice, svratite ovamo. (G)

baciti / bacati u bed koga ('baciti / bacati u očaj koga, oneraspoložiti koga')

Neka vas problemi ne bace toliko u bed, uvijek ima izlaza... (G)

bed je komu ('neugodno je komu što')

Bed mi je reći Lani jer se bojim kako će ona reagirati... (G)

nemaš beda, nije bed ('nema problema, sve je u redu')

Kad ozdraviš, sredit ćemo tvoj strah od letenja, nemaš beda! (G)

Naučit ću ja to, nije bed... (G)

bez beda ('1. bez ustručavanja, bez srama; 2. bez problema')

...svi su ti ljudi postali sastavni dio mojeg života, bez beda im se mogu povjeriti... (G)

A Zrinka će to srediti bez beda, siguran sam u to. (G)

Anglicizam *bed* rabi se i samostalno, kao replika u značenju 'šteta, žao mi je'. S druge je strane on postao izvor za nove vrste riječi, pa se od njega tvori glagol *bedirati se* ('uzrujavati se'), koji dobiva svoj vidski parnjak dodavanjem dijalektalnog (kajkavskog) prefiksa *z-* (karakterističnog za zagrebački govor) – *zbedirati se* ('uzrujati se'). Od svršenog se pak glagola tvori glagolski pridjev trpni *zbediran* (npr. *Totalno sam zbedirana*).

Dio novijih frazema nastaje i uključivanjem starijih posuđenica. Ilustrirat ćemo to grecizmom *koma*, koji se paralelno upotrebljava u medicinskoj terminologiji, a u novije je vrijeme postao jedna od komponenata glagolskih frazema:

biti u komi ('1. biti neraspoložen (loše volje)⁵⁶, loše se osjećati; 2. biti u lošem (nesređenom) stanju /o predmetu/')

Ovo nije moje vrijeme, totalno sam u komi, ali nema veze. (G)

Opet sam u komi. Već treći dan opsjedaju me virusi i viroze. (G)

Naše veslanje je već godinama u komi. (G)

baciti / bacati u komu koga ('oneraspoložiti koga')⁵⁷

...današnji račun me bacio u komu. (G)

Daljnjom se tvorbom od frazema dobivaju glagoli svršenoga vida *skomirati se*, *ukomirati se*, a od njih se pak tvore glagolski pridjevi *skomiran*, *ukomiran*.

Već je ranije u medicinskoj terminologiji bio u upotrebi pridjev *komatozan*, koji je ušao i u sastav frazema:

biti u komatoznom stanju ('biti neraspoložen (loše volje), loše se osjećati; 2. biti u lošem (nesređenom) stanju /o predmetu/')

Nabraja tako naš Zvonko cjenike, a mi – sve više u komatoznom stanju. (G)

...grlo mi je u komatoznom stanju. (G)

Kompjutor na poslu mi je trenutno u komatoznom stanju. (G)

⁵⁶ U ovom je značenju sinoniman frazemu *biti u bedu*.

⁵⁷ Sinonim frazema *baciti / bacati u bed* koga.

⁵⁸ Sinonim frazema *biti u komi*.

Slično je s posuđenicom iz španjolskog, odnosno portugalskog *banana* koja se upotrebljava u frazemu:

biti u banani ('1. biti neraspoložen (loše volje), loše se osjećati; 2. biti u lošem (nesređenom) stanju /o predmetu/')⁵⁹

Današnji dan je bio jako dosadan, svi su u banani. (G)

Pa vidiš da nam je proračun u banani. (G)

Čuo sam da je tipkovnica u banani i da se poruke ne mogu brzo pisati. (G)

Potpuno je suprotna situacija kad se hrvatski izraz djelomično prevodi na strani jezik s namjerom postizanja posebnog efekta. Tako je od izraza *ne možeš vjerovati*, odnosno *da ne povjeruješ* prevođenjem glagola *vjerovati*, *povjerovati* na engleski jezik (*believe*) i namjernim iskrivljavanjem njegova oblika nastala replika *nemreš (nemoš) biliviti*, a potvrđeni su i oblici *nemreš (nemoš) boliviti (buliviti)*.

Nemoš biliviti! Kako ti je to mogla napraviti, iznevjeriti te, uništiti te... (G)

Nemreš boliviti! Konačno da i ja nešto osvojim – dobio sam nagradu iz Algoritmova nagradne igre... (G)

Nemreš buliviti! Moj razred od srijede počinje s dežurstvom... (G)

Novi frazemi nastaju, dakako, i s hrvatskim sastavnicama. Mnogi su se od njih počeli upotrebljavati u žargonu, ali se polako šire i u druge slojeve jezika. Navodimo jedan primjer:

do bola ('u većoj ili velikoj mjeri (stupnju), jako')

Danas je sve iskomercijalizirano do bola. (G)

Ana je iritantna do bola. (G)

Brojni su sportski izrazi prešli u frazeologiju. U novije se vrijeme u publicistici (vrlo često u političkim i gospodarskim temama) počeo rabiti frazem *vjetar u leđa (krmu)*:

Ovo je prva vlada koja je dala povoljan vjetar u leđa drvnoj industriji. (G)

...sada se na izvoznim tržištima, pored Japana, javlja i SAD kao veliki i potencijalni partner i izvoznik kojem sadašnja cijena dolara daje vjetar u krmu. (G)

Vrlo je zanimljiva situacija s frazemima koji mijenjaju značenje bez utjecaja vanjskih faktora, odnosno bez bitne promjene oblika. To možemo promotriti na primjeru frazema *na igli / na iglama*.

⁵⁹ Sinonim frazema *biti u komi*, *biti u komatoznom stanju*.

Oblik u jednini (*na igli*) nalazimo kod pisaca XIX. stoljeća uz glagole tipa *okrenuti se* u značenju 'naglo, ostrim pokretom'. Primjere navodimo iz romana Eugena Kumičića⁶⁰:

Vi, vi me žalite? – viknu Viktor okrenuvši se malo kao na igli i ispruživši ruku prema njemu. (Gospođa Sabina)

Ladjica se obrnu, štono mornarska riječ, kao na igli, opet se nagnu na bok pa zabrazdi prema južnomu rtu. (Sirota)

Brr, kako je studeno! – stisne o. Bargiglio ramenima, okrene se kao na igli i pohrli uza stube u svoju sobu. (Urota Zrinsko-Frankopanska)

Ta je uporaba frazema <kao> *na igli* sada potpuno nepoznata. Možemo, međutim, navesti oblik u množini <kao> *na iglama*, koji uz glagole *biti*, *sjediti*, *čekati* itd. ima značenje 'nelagodno, nestrpljivo' i već je dugo u širokoj upotrebi. Kod starijih pisaca bio je u uporabi istovremeno s kasnije zaboravljenim frazemom u jednini.

Neprestano je gladio čelavu glavu i micao se na stolici kao da sjedi na iglama. (Eugen Kumičić, Gospođa Sabina)

Ja sam stajao pred njim kao na iglama, dok se nije napokon jasnije izrazio. (Vjenceslav Novak, Dva svijeta)

Ja sam bila kao na iglama, jer sam znala da će joj ljudi strašno zamjeriti takvo ponašanje. (Ksaver Šandor Gjalski, Pod starim krovovima)

Ta dva mjeseca, od srpnja do rujna, godine 1943., mladi je Francovich bio kao na iglama. (Nedjeljko Fabio, Vježbanje života⁶¹)

U posljednjih nekoliko godina zaboravljeni frazem u jednini vraća se u uporabu, ali s novim značenjem: 'drogirati se, uzimati drogu'. Obično je praćen glagolom *biti*. Donosimo nekoliko primjera iz pretraživača Google, gdje su obilno zastupljeni:

A kad si na igli dulje od 10 godina, uništiš si žile, nemaš se gdje ubosti, pola prospeš ili ti se zgruša krv... (G)

Poznata je i njegova izjava iz 2001., kako nikada «nije bio na igli», i to zbog kukavičluka, no da je uzimao «neke vrste droge» koje se ušmrkavaju ili piju. (G)

Dvojica koja su i dan danas na igli izabrali su taj način života, obrazloženje im je da za njih više nema povratka jer su obilježeni. (G)

⁶⁰ Hrvatski književnik (1850-1904).

⁶¹ Hrvatski književnik (rođen 1937).

2.3.2.5. Zaključak

Recentne promjene u hrvatskoj frazeologiji pridržavaju se onih tokova i tendencija koje su odavno zacrtane i koje su se mogle očekivati: imamo tu i zastarijevanje i ispadanje nekih od starijih frazema, imamo raslojavanje frazeologije prema raznim uzorcima i uzrocima, imamo novu frazeologiju raznoga podrijetla, imamo promjena i miješanja značenja

i različitih igara sa stilovima. I premda smo od frazeologije uvijek više očekivali stalnost nego promjene, vidimo da i promjena ima, i to prilično mnogo. Moramo imati na umu i položaj naše zemlje s gusto isprepletenim dijalektima i govorima i sa susjedstvom drugih jezika i njihovim utjecajima na naše govore i na književni jezik. U hrvatski književni jezik ulaze također posuđenice iz udaljenijih jezika i mnogi europeizmi. Zbog te složene situacije nisu ni promjene o kojima govorimo jednoznačne.

3. Лексическая и фразеологическая неологика: термины, понятия, подходы

3.1. Восточнославянские языки

3.1.1. Лексические и фразеологические неологизмы: общее и различное

Валерий М. Мокиенко, Харри Вальтер
(Санкт-Петербург, Грайфсвальд)

Мощный рост инноваций в языках новой Европы требует их основательного лингвистического исследования и все более детализированного лексикографического описания.

Отправной точкой теоретического и практического осмысления новой лексики и фразеологии является определение объекта исследования и его границ – особенно временных и пространственных. Такое определение прямо зависимо от формулировки общелингвистического термина *неологизм*, которая до сих пор вызывает дискуссии.

Лингвистические словари, тем не менее, в целом достаточно близко определяют его. Типично определение в *Словаре лингвистических терминов* Ж. Марузо: “Неологизм (фр. *néologisme*, нем. *Neologismus*, *Neubildung*, англ. *neologism*, исп. *neologismo*) – новая форма или выражение (греч. *neologismos*), созданное либо совсем заново, ... либо путём искажения..., либо морфологическим путём: словопроизводство, словосложение, аналогия, заимствование и т. п.” [Марузо 1960, 174].

Параллельно с формулировкой дефиниции в разных лингвистических справочниках выделяются различные доминантные признаки неологизмов. На первый план дефиниции неологизма часто выдвигается экстралингвистическая необходимость обозначать соответствующими словами и словосочетаниями новое понятие [Розенталь, Теленкова 1972, 178]. Фундаментальный словарь Т. Левандовского, подчёркивая, что *неологизм* (*Neubildung*, *Wortneuschöpfung*) – это новое слово или выражение, которые “ещё не полностью получили права гражданства в разговорной речи”, называет не только